
2014.

Josef Šmajš

O smiřování kultury s přírodou

Čtyři rozhovory a tři dokumenty

Prof. PhDr. Ing.
Josef Šmajš, CSc.
(1938)

Je profesorem filosofie na Masarykově univerzitě v Brně. Vytvořil originální koncept evoluční ontologie (v anglické verzi vyšel ve vydavatelství Rodopi v r. 2008), je autorem mnoha knih s ontologickou a ekologickou tematikou, které jsou překládány do jiných jazyků. Nejširší podobu evoluční ontologie obsahuje publikace **Filosofie – obrat k Zemi** (2008). Pro americkou encyklopedii **Encyclopedia of Anthropology** (2006) zpracoval hesla **Culture, Nature, Technology, Environmental Philosophy**. V roce 2011 vyšlo třetí české vydání jeho knihy **Ohrožená kultura** a druhé vydání knihy **Potřebujeme filosofii přežití**. V následujícím roce vyšel ruský překlad knihy **Ohrožená kultura (Kultura pod ugrozou)**, za který v Rusku obdržel diplom Nejlepší vědecká kniha roku 2011, a také kniha (spolu s B. Binkou a I. Rolným) **Etika, ekonomika, příroda**. V roce 2013 vydal knihu **Evoluční ontologie kultury a problém podnikání**. Často publikuje v odborných časopisech, spolupracuje se sdělovacími prostředky.

Ediční poznámka

Rozhovory jsou jako soubor publikovány poprvé. Interview **Jak dlouho ještě?** vyšlo v roce 2013 v čísle 1 časopisu Podnikatel (ekonomický měsíčník), rozhovor **Nemůžeme růst donekonečna** v roce 2013 v čísle 12 časopisu Muni (měsíčník Masarykovy univerzity), **Pojítka dialogu mezi kulturami** je součástí bakalářské práce studentky HU Nikoly Bohdanecké a **Rozmluva s mým někdejším žákem Josefem Šmajšem** vyšla v roce 2013 v čísle 2 časopisu Universitas (revue Masarykovy univerzity).

ISBN 978-80-260-6283-7

00.

Slovo úvodem

V období rozmachu informačních a komunikačních technologií si lidé snadno odvykají číst dlouhé odborné texty. Vyhledávají kratší literární útvary, tematickou atraktivitu a přístupnou formu. Je to pochopitelně na škodu obecné vzdělanosti, na škodu poznatkové hloubce lidské osobnosti a její hodnotové orientaci. Mainstreamová média dnes veřejnost hlavně baví, rozptylují a skrytě ideologicky manipulují. Zejména filosofické úvahy a texty nejsou dnes v mediální oblíbě. Za tímto poklesem dobrého jména filosofie však musíme vidět nejen slábnoucí společenskou objednávku, ale také obsahovou vyprahlost filosofické produkce, odklon zájmu filosofických autorů o žhavé problémy dneška. I když jsem na téma nynějšího konfliktu kultury s přírodou napsal několik knih i řadu odborných statí, obecné povědomí o této zatím nejhlubší civilizační krizi je mizivé. Veřejnost stále ještě netuší, kdo a čím je vlastně ohrožen. Se zjitřeným zájmem sleduje sociální nespravedlnost, kriminální kauzy, politické hašteření a ohniska doutnajících válečných konfliktů. O tom, že naše predátorská kultura už téměř jedno století vede krutou nevyhlášenou válku se Zemí, druhový existenční zápas se širším a mocnějším přírodním systémem, který bez radikální změny své strategie nemůže vyhrát, lidé bohužel nemají tušení. Pro vážné zájemce o ontologickou podstatu smiřování kultury s přírodou jsem vybral čtyři rozhovory z posledních dvou let, které, jak věřím, by mohly toto globální téma přiblížit i bez odborné terminologie a širší teoretické argumentace. Spolu s tím zde uveřejňuji i tři apelativní dokumenty, které jako součást mých knižních publikací vznikaly v průběhu více let a které, jak rovněž věřím, budou brzy doplněny také filosofickým návrhem Ústavy Země.

27. května 2014
Josef Šmajš

Miloš Vávrů

Jak dlouho ještě?

Pane profesore, když jsme domlouvali náš rozhovor, neskrýval jste nespokojenost a rozladění. Čeho se týkalo?

Moje rozladění je trvalejší. Protože už dlouho učím na vysoké škole, vidím velmi názorně, jak se snižuje obecná vzdělanostní úroveň studentů. Dnes bohužel studují i ti, kteří na to nemají. Nepotřebují to zkoumat, rozpoznám z jejich očí, že dnes nerozumějí tomu, co jsme my docela dobře chápali. Nebyli jsme sice ve škole pilněji, byli jsme jen více koncentrovaní a ukázněni, méně sebestřední. Více jsme samostatně přemýšleli, zajímali se o obecné problémy, o kulturní dění. Četli jsme knihy a sledovali alespoň některé vzdělávací časopisy. Vzdělávala nás nejen rodina a škola, ale do jisté míry i tehdejší systém občanského vzdělávání, jehož ideologické deformace jsme pochopitelně nevnímali. Dnes ovšem širší veřejnost nikdo systematicky nevzdělává. Zdá se mi, že celá jedna generace je poškozena internetem, reklamou a plytkou zábavou. Nižší úroveň morálky a vzdělanosti studentů pak neblaze působí na celé vysokoškolské prostředí. Když máte na škole převahu málo vnímavých studentů, nebo těch, kteří při studiu pracují, snižuje to nárok i na vědeckou práci pedagogů, na úroveň jejich teoretické produkce. Spolu s administrativním útlakem, který právě pracovitým a poctivým pedagogům brání v jejich samostatném bádání, se dnes na vysokých školách vytváří situace, již nezamaskují ani počítače, ani důraz na nové metody, jazykové znalosti, grafy a názorné výukové pomůcky. Řeknu to záměrně vyhrcočně: na vysoké školy nepatří v první řadě počítače, ale osobnosti, duch bádání, zvědavosti a zájmu o budoucnost.

Co považujete za největší problém současné civilizace?

Tato otázka se už přímo týká toho, čím se zabývám. Největším dnešním problémem je to, že naše technická spotřební civilizace (budu

dále používat pojem kultura) zbytečně dlouho pokračuje v destruktivní strategii vůči přírodě. Vedeme válku, kterou nemůžeme vyhrát. Kdysi dávno jsme jako lidstvo v souladu s predispozicemi ve svém genomu zvolili útočnou kulturní strategii, a právě ta byla v posledních dvou letech vysoce úspěšná. Vznikla společnost abiotické hojnosti. Ale pozor, byla to expanzivní strategie pro zdravou biosféru, nedotčené zdroje planety a lokální technicky nerozvinuté kultury. Jakmile jsme Zemi dobyli a obsadili, nemáme kam expandovat, kopeme si hrob. Přitom zdaleka nejde jen o fyzický růst kultury, surovinové zdroje a fosilní paliva. Jde také o odpady, oteplování a zamořování zeměkoule cizorodými chemickými látkami. Jde o úbytek úrodné půdy, o vymírání biologických druhů a poškozování lidského zdraví. Podnikatelé i politici správně tuší, že to ještě jistý čas vydrží, ale čím později začneme reagovat, tím budou následky zhoubnější. Čas na důstojný ústup jsme už promarnili.

A co soudíte o názoru (např. některých neoliberálních ekonomů), že ekologie není věda?

S tímto názorem nesouhlasím. Respektuji sice jeho skrytý předpoklad, že ekologické myšlení se zpravidla opírá o emocionální složku osobnosti, že mu často chybí teoretická hloubka, ale právě tuto situaci se snažím změnit. Zatím ovšem spíše neúspěšně, protože lidé by chtěli hotová řešení a návody k jednání, nikoli námahu podstupovat přemýšlení a hledání. Vedle výuky píši články a knihy o skryté podstatě ekologické krize. Výklad kořenů ekologické krize jsem spojil s filosofickou ontologií, s odhalováním informačního pozadí konfliktu kultury s přírodou. Průnik mého filosofického přístupu na veřejnost je ovšem silně omezován dnešním nezájmem a bulvarizací sdělovacích prostředků. Právě proto jsem přijal vaše pozvání k rozhovoru.

Jste pokládán za autora originální filosofické koncepce evoluční ontologie. V čem spočívá?

I když je to na malém prostoru troufalé, pokusím se odpovědět. Evoluční ontologie je první procesuální ontologií (obecnou vývojovou teorií skutečnosti), která považuje procesy za fundamentálnější než struktury. Bere v úvahu nejen fakt onticky (fyzicky) tvořivé přirozené aktivity, ale i fakt kvalitativně odlišné lidské tvořivé aktivity. Jinak řečeno, vychází z toho, že existuje přirozeně vzniklá příroda, tj. procesuální

přírodní bytí, uvnitř kterého dočasně vzniká kultura, tj. procesuální kulturní bytí. Lze to říci také tak, že vedle přirozené evoluce, poháněné zbytkovou aktivitou velkého třesku, na Zemi dočasně existuje i evoluce kulturní, generovaná lidskou druhovou aktivitou. Evoluční ontologie tedy rozlišuje dva základní způsoby, jimiž jsou utvářeny všechny viditelné formy pozemské skutečnosti. Vedle spontánně vytvořené neživé a živé vrstvy pozemské skutečnosti proto tematizuje strukturně i funkčně odlišnou ontickou vrstvu kultury. Na rozdíl od tradiční ontologie, jež považovala bytí pouze za bytí přírodní a která v jeho pojetí preferovala stálost, pasivitu a vratnost, evoluční ontologie i v pojetí přírodního bytí zdůrazňuje jeho procesualitu, aktivitu, tvořivost a nevratnost.

Lze tedy zjednodušeně říci, že současnou civilizační krizi chápete jako konflikt naší kultury s přírodou?

Ano, jde o hluboký existenciální konflikt. Z uznání dvou odlišných typů evoluce totiž vyplývá, že všechny předmětné struktury, které dnes na Zemi existují, vytvořila buď přirozená, nebo kulturní evoluce. Ale tím, že kultura vznikala až na vysoce evolučně uspořádané Zemi, musela být kulturní evoluce od počátku vůči evoluci přirozené nejen onticky tvořivá, ale také onticky bořivá. Byla k jejímu procesu i výsledkům přímo i zprostředkovaně destruktivní.

Můžete být konkrétnější?

Pokusím se to přiblížit příkladem. Všichni víme, že na Zemi platí zákony zachování látky a energie. Proto obě tyto evoluce, tj. oba tyto tvořivé procesy, byť každý jiným způsobem a tempem, pečou z těže „mouky“, z prachu dávných hvězd. Z toho totiž kdysi vznikala naše planeta. Podstata jejich konfliktu tkví tedy v tom, že pro „kulturního pekaře“, který svoji práci započal pozdě, byla už veškerá pomyslná mouka přirozenou evolucí vpečená (vestavěná) do vysoce uspořádaných neživých a živých struktur. Bez tvarové modifikace, bez částečné či úplné destrukce (rozdrčení) přirozených struktur, nelze tedy vyrábět umělé struktury. Bez vykácení stromů v lese nelze získat stavební dříví, bez vytěžení příslušných rud nelze vyrábět kovy, bez těžby kamene, vápence a písku nelze stavět města, dálnice a letiště. Bez ropy dnes nemohou létat letadla a jezdit automobily. Jsou to jakoby banální pravdy, ale kdo je dnes jako pravdy uznává, koho zajímá fakt, že mnohé přírodní zdroje jsou neobnovitelné,

že lidská práce je konstruktivní i destruktivní současně? Uvědomují si dnes lidé, kteří volají po dalším fyzickém růstu kultury, že každý takový růst nutně předpokládá i zničení toho, co jsme nevytvořili a na čem jako živé bytosti (soudobé s přírodou svým zdravím i životem) závisíme? Uvědomují si ekonomové, že vytěžené a zničené přírodní struktury už nikdy neobnoví ani kultura, ani příroda?

Jakou roli v tomto konfliktu hraje lidská práce a technika?

I když je technika i lidská práce mým oblíbeným tématem, na takovou komplexní otázku se špatně odpovídá. Techniku považuji za aktivní složku společenské materiální kultury a chápu ji velmi široce. Je to způsob, či přesněji postup, algoritmus (zpředmětněný převážně přírodou nebo kulturou), jímž člověk (kultura) využívá a ovládá dílčí přírodní struktury, systémy a síly pro své vlastní účely. Není přitom důležité, zda jde o systémy a síly převážně živé či neživé, přirozené či umělé, nacházející se vně či uvnitř člověka. Technikou je např. lidská práce holýma rukama i práce s nástrojem, výrobní linka strojírenské továrny, obdělávání půdy zvířecí silou nebo traktorem, pěstování obilí i kvašení piva. Technikou však může být i „spotřební předmět“ – osobní automobil, počítač, mobilní telefon atp. A už z toho širokého pojetí techniky vyplývá, co by mohla promyšlená redukce a ekologizace techniky znamenat pro zmírnění nynějšího konfliktu kultury s přírodou.

Pokud jde o lidskou práci, pak připomenu, že nejen pustošení přírody protipřírodní kulturou, ale i dramatický úbytek hospodářské potřeby živé lidské práce dnes spojeným účinkem prohlubují krizi. Vidíme, že kultura, která vsadila na ekonomicky výhodné nahrazování produktivní práce technikou, je neslučitelná s plnou zaměstnaností. Potřeba produktivní práce pro člověka je přitom biologicky zakotvená, zdá se, že je funkční náhradou fyzické námahy našich předků při obstarávání potravy a udržování života ve volné přírodě. Dnes sice už práce nezajišťuje jen fungování hospodářských procesů, tj. nejde už primárně o zemědělskou, řemeslnou a průmyslovou práci produktivní. Stále víc jde o neproduktivní práci kulturně podpůrnou a správní, kterou si vynucuje reprodukce umělého kulturního systému. A tento typ převážně byrokratické práce vyžaduje stále víc lidí, ochotných prodávat své síly modernímu leviatanu – kapitalistické predátorské kultuře. Omezená nabídka produktivní i kulturně obslužné práce pak jednu část populace zbavuje pracovní sebe-

realizace a hromadí v ní potenciál společenské křivdy a destruktivity, a druhou část vystavuje tlaku enormní psychické zátěže. Obě tyto části jsou však obětí dnešní protipřírodní ekonomické prosperity.

Je v silách lidstva opustit antropocentrické chápání sebe sama, změnit svůj převážně kořistnický vztah k přírodě a jakou roli v tom sehrává globalizace?

Zatím stále věřím, že tento vztah není jen součástí naší biologické přirozenosti, a že jej proto změnit můžeme. O co tuto důvěru opírám? Řadu let hájím názor, že nynější kultura je protipřírodní, že vznikala útočnou adaptivní strategií našeho biologického druhu. Teprve v poslední době jsem lépe pochopil, že tato strategie nevyrostla přímo z lidského genomu (z naší přirozenosti), že má také svůj vlastní duchovní základ, který už není produktem přirozené evoluce. Produktem přirozené biotické evoluce je pouze lidský genom, v němž duchovní základ kultury koření. Nepřírodní kulturní bytí, které na vysoce přirozeně uspořádané Zemi vzniká destrukcí a přeformováním bytí přírodního, vzniká totiž podle informace, kterou lidský genom neobsahuje. Tato nová konstitutivní informace se vytváří až spolu s evulcí kultury. Jde o informaci, pro kterou se vžil název duchovní kultura. A duchovní kultura je i se svým skrytým protipřírodním nastavením produktem kulturní evoluce podobně, jako je přirozená informace se svým biotickým nastavením produktem evoluce přirozené. Proto nám s kritikou a překonáváním skrytého duchovního paradigmatu kultury příroda nepomůže. Příroda může za naši biologickou jedinečnost, za naši konzervativní přirozenost, ale ne za predátorské duchovní paradigma. To se formovalo až v kultuře, tvrdým bojem o přežití v historické selekci dílčích kultur. Příroda proto zůstává jen onou fascinující tvořivou aktivitou, která nás spolu s jinými tvory zrodila a již vděčíme za vše přírodní i lidské. Závisíme na zdravé nezamořené Zemi každým nadechnutím, každým douškem vody, každým soustem. Zemi proto musíme teoreticky i hodnotově rehabilitovat, znovu ji učinit posvátnou, vrátit se k jejímu téměř pohanskému uctívání. Naši přirozenou víru v nadpřirozená jsoucna bychom měli znovu obrátit k jsoucnům přirozeným, k subjektivitě Země, jež omezenou lidskou i podnikatelskou subjektivitu přesahuje, a kterou proto nemáme právo brát do vlastních rukou.

Objektivní proces globalizace nynější protipřírodní kultury nám paradoxně může pomoci překonat dnešní krizi. Dokud jsme totiž

globální protipřírodní kulturu nevytvořili, nic určitého jsme o jejím predátorském duchovním základu nevěděli. Až nyní vidíme, že naše duchovní kultura není tak ušlechtilá a vznešená, jak se nám zdálo. Takže možná až všeobecná chudoba a bída v zemích dříve bohatých napomůže rozšíření pravdivého obrazu o současné krizové situaci. Mohli bychom konečně pochopit obludnost dnešní závislosti kultury na fosilních palivech, na těžbě ze stále méně dostupných ložisek surovin a paliv, rozpoznat krátkozrakost záboru půdy na komunikace a stavby. A snad přitom konečně rozpoznáme i to, že kultury by měly znovu žít regionálně, z recentní biomasy, ze slunečního záření, z tradiční lidské práce.

Mezinárodní úsilí o to, aby bylo zastaveno ničení životního prostředí, prakticky ztroskotalo. Jaké to bude mít bezprostředně důsledky?

Jako filosof mohu o bezprostředních důsledcích jen spekulovat. Nacházíme se za ropným a surovinovým zlomem. Můžeme očekávat vojenské konflikty o zbylé zásoby snadno dostupných surovin, paliv a pitné vody. O vzdálenějších dopadech mohu paradoxně mluvit s větší jistotou. Tvrdím, že nynější rozsah spotřební technické civilizace dlouhodobě neudržíme. I kdybychom zcela zastavili další fyzický růst kultury, nebudeme s to už dřív vytvořenou materiální kulturu a technosféru reprodukovat. Záměrně pominu dálnice, velká města, přístavy a letiště a omezím se jen na technosféru. Jak v etapě nedostatku surovin a paliv zajistit např. obnovu miliard a stamilionů kusů bílé bytové techniky (praček, myček nádobí, chladniček atp.), počítačů, televizorů a automobilů. Jde také o statisíce lodí, vlaků a letadel, o bezpočet gigantických průmyslových závodů, o stovky atomových elektráren atp. Toto nebezpečí z rostoucích látkových a energetických nároků údržby a obnovy planetární technosféry a materiální kultury mnozí nevnímáme proto, že naše kultura je relativně mladá. Technická spotřební kultura dorostla do nynější podoby zejména v minulém století. I když od svého vzniku spojitě podléhá entropizaci (přirozenému rozpadu), ztráta její funkčnosti může být zlomovou záležitostí. Kdykoli procházím kolem rozkopaných ulic, všímám si, jaké kabely, vodovodní a kanalizační potrubí, rozvody plynu atp. jsou ukryty před našima očima pod povrchem země. Registruji, že celé měsíce i roky trvá oprava příslušné ulice. Za padesát sto let by to mohla být běžná součást obrazu většiny dnešních měst. Má smysl budovat něco tak gigantického a rozsáhlého, co se samovolně po jistém čase bude nutně hroutit?

Reálný socialismus se choval k přírodě a životnímu prostředí dost bezohledně, současný kapitalismus na tom není o mnoho lépe. Je klíčem k řešení nějaká zásadní změna sociálně ekonomické formace?

Ano, to je velmi důležitá otázka. Oba zmiňované systémy i přes různou míru osobní svobody a životní úrovně občanů v podstatě soutěžily v tempu růstu, ve vědeckém a technickém pokroku, v produktivitě práce. Soutěžily o prvenství v rabování přírody. Vyhrál systém s vyšší účinností výrobních sil, s vyšší úrovní osobní svobody, podnikání i konzumu. Na první pohled se zdálo, že reálný socialismus se o životní prostředí nestaral. Neexistovalo ministerstvo životního prostředí, živilo ekologické hnutí, nevycházely ekologické časopisy. To se spolu s nástupem liberálně tržní společnosti změnilo. Po institucionální stránce je nyní vše ve zdánlivém pořádku. Pustošení přírody však pokračuje s daleko větší intenzitou. Je to dáno abiotickým spotřebním charakterem nynější kultury, platností skrytého predátorského paradigmatu. Řeknu to raději jinak. Před přibližně jedním stoletím, tj. ještě v době platnosti „železného zákona mzdového“, byla nízká osobní spotřeba lidí, jejich všeobecná chudoba, podmínkou rychlého rozvoje kapitalistické ekonomiky. O sto let později se analogickou podmínkou rozvoje ekonomiky stala vysoká konečná osobní spotřeba. Co se vlastně stalo? Kapitalismus, který v devatenáctém století vykořisťoval hlavně dělníky, tj. obnovitelné přírodní síly člověka, začal vykořisťovat hlavně neobnovitelné přírodní síly Země. S minimem živé práce tak dochází ke zneužívání přírodních sil Země k privátním účelům, k vytváření zisku za cenu pustošení přírody. Vždyť předmětem konečné osobní spotřeby se vedle potravin a obyčejných věcí nutných k životu stala i energeticky a materiálově náročná technika. Na každé dva obyvatele připadá dnes v technicky rozvinutých zemích jeden osobní automobil. Ten má motor o výkonu kolem stovky koňských sil, váží přibližně tunu, spotřebuje 5–10 litrů paliva na sto kilometrů, vydrží v provozu asi deset let. A reklama na automobily a ostatní zboží a spotřební techniku je dnes po celém světě tak masivní, že náklady na ni se podle některých odhadů řadí hned za náklady na zbrojení. Jak můžete za takových podmínek chránit životní prostředí? Zastavením výroby aut či výstavby dálnic? Zákazem pěstování kaučukovníků na místě bývalých tropických pralesů? Rozebíráním vraků a pokusem o důslednou recyklaci, která je ovšem neefektivní a v plném rozsahu nemožná?

To, co naši a příští generace čeká, nebude jen změna politického režimu. Musí to být hlubší, a proto dobře teoreticky připravená změna predátorského duchovního paradigmatu kultury na paradigma biofilní. A právě v tom vidím nezastupitelnou roli filosofické ontologie a reformovaných společenských věd.

02.

David Povolný

Nemůžeme růst donekonečna

Profesor Josef Šmajs z Ekonomicko-správní fakulty MU je filosof s varovně vztyčeným ukazováčkem. Jako autor konceptu evoluční ontologie a řady knih s ekologickou tematikou se snaží upozorňovat na skutečnost, že lidská civilizace se pomalu, ale jistě řítí do záhuby. Zabránit se tomu podle něho dá jen změnou predátorské orientace (duchovního paradigmatu) nynější globalizující se kultury (civilizace). Vychází z předpokladu, že mezi lidským genomem, v němž se nachází jak predispozice k symbióze s přírodou, tak i predispozice k útočné adaptivní strategii, je vloženo ještě jedno, už ryze kulturní nastavení lidské aktivity: její skryté duchovní paradigma.

Vaším ústředím tématem je konflikt člověka a přírody. Není ale člověk její součástí?

Ve druhé části otázky máte samozřejmě pravdu. Proto také mým tématem není často připomínaný konflikt člověka a přírody, nýbrž systémový konflikt uměle vytvářené kultury s přirozeně vzniklou přírodou. Na planetě Zemi, kde platí zákon zachování látky a energie, může totiž nová předmětná uspořádanost vznikat jen na úkor úbytku starší uspořádanosti přirozené.

Kde je ale hranice mezi kulturou a přírodou?

Stanovit přesnou hranici čehokoli je obtížné. Když řeknu, že hranice je daná informací, která integruje příslušný systém, bude to málo srozumitelné. Abychom to pochopili, je užitečné přijmout hledisko, že skutečnost není stálost, ale proces, tvořivá aktivita. Po vzniku člověka jako druhu však na Zemi existují dvě takové aktivity: přirozená aktivita, která vytváří neživou i živou přírodu včetně člově-

ka, a tvořivá aktivita lidská, která vytváří kulturu. Tyto dvě tvořivé aktivity chápu jako dvě opoziční evoluce. A protože evoluce může produkovat jen tvary, struktury, informace, je hranice mezi přírodou a kulturou dána odlišnou uspořádaností, jinou informací, kterou produkuje příslušná evoluce. Přírodu tedy integruje pouze přirozená informace, ale kulturu zcela odlišná informace kulturní. Víím, že existují sporné otázky. Mnohé živočišné formy např. stavějí hnízda a doupata. Třeba bobří dělají hráze. Taková stavba je ale jen rozšířeným fenotypem příslušného druhu. Je součástí jeho konzervativní genetické paměti. My, když stavíme svá sídla nebo konstruueme techniku, využíváme jinou informaci. Nejde ani o genetickou informaci člověka, ani o genetickou paměť biosféry. Je to naše v kultuře rozvinutá a etnickým jazykem zakódovaná informace smyslově neuronální – duchovní kultura. Právě podle ní jako podle pomyslného genomu kultury vytváříme nynější protipřírodní kulturu.

V jakém bodě se teď nacházíme a jsme podle vás na sklonku civilizace?

Myslím si, že současná civilizace může vydržet ještě poměrně dlouho. Ale nejde jen o viditelné makroskopické ubývání surovin a paliv, které se dá různě vyvažovat úspornějšími technologiemi. Jde také o skryté zamořování přírody kulturou, o neviditelné otravování vody, vzduchu a půdy. Dřív než dojdou suroviny a paliva, mohou proto nastat komplikace s lidským zdravím. Vidíme to už teď na úbytku mužské schopnosti plodit děti, na šířícím se autismu, na zhoubném bujení a diabetu u mladých lidí. Přibývá totiž dříve neznámých civilizačních chorob, které jsou patrně podmíněny chemickými látkami, které příroda nevytvořila, v živých systémech nepoužívá, a neumí je proto entropickými procesy rychle odbourávat.

Ale z historie přece známe různé velké kultury, které se samy zadusily svým pokrokem, a pak z jejich prachu zase vzešly nové. Není to vše tedy jen běžná součást civilizačního cyklu a nečeká nás to také?

Nemyslím si to. V minulosti kultury zanikaly mimo jiné tak, že vyčerpaly prostředí, v kterém existovaly, že zničily svou niku. Lidé ale mohli odejít do jiných krajín. Přirovnávat dnešní stav k zániku starých kultur je tedy zavádějící, protože teprve nyní jsme dobyli celou Zemi a nemáme už kam expandovat. Nejsou tu žádná volná,

pro kulturu vhodná území. Naopak, abychom mohli udržet zdravou biosféru, musíme pomýšlet na důstojný ústup, na návrat zbytečně zabraných území zpět původní přírodě.

Co je podle vašeho filozofického konceptu důvodem expanze technické civilizace a proč jsme se tak odchýlili od přírody?

Protože v kultuře se dlouhodobě neudrží nic, co by nemělo biologický základ, velmi dlouho jsem si myslel, že jsme druhem s útočnou adaptivní strategií a že nápravu musíme hledat až v oblasti formování kulturního systému, tj. v novém biofilním konstruování, výrobě, spotřebě a způsobu života lidí. Teprve v posledních letech se pokouším hledat kořen nynější protipřírodní kultury také v povaze duchovní kultury samé, na jejím pomyslném počátku. Zdá se, že už v řecké mytologii, filosofii a vědě vznikaly způsoby myšlení a hodnoty, které určily povahu našich představ o přírodě, charakter dnešních technologií a materiální kultury. Hlavní způsoby abstrakce v řecké geometrii, matematice a filosofii, které později posílila novověká přírodní věda, nám nasazovaly brýle, jimiž i dnes vidíme přírodu nejen redukovane, ale především deformovaně, druhově sobecky, často jen technologicky. Nikoli jako vzácnou přirozenou kreativitu a uspořádanost, ke které sami patříme, a kterou proto musíme chránit, ale jako příležitost pro podnikání a ekonomický růst.

Nemají to v sobě všechny kultury, nejde o lidskou přirozenost?

Z faktu, že toto predátorské paradigma u některých kultur zcela chybí, lze usuzovat, že v lidském genomu jsou obsaženy rozmanité adaptivní predispozice. Vedle strachu, pokory a respektu ke všemu, co člověka přesahuje, je v něm nepochybně i predispozice k ofenzivní strategii. Přestože jsme jediným biologickým druhem, predátorské duchovní paradigma nevzniklo u Indiánů v Severní či Jižní Americe, u původních obyvatel Austrálie, Tichomoří, většiny kmenů v Africe či na Sibiři. Ti všichni mají naši lidskou přirozenost, ale nikdy nevytvořili protipřírodní technickou civilizaci.

Jsmo schopni se k biofilnímu paradigmatu vrátit a je to vůbec proveditelné?

Pod tlakem okolností určitě. Jen nevím, bude-li na to čas. Euroamerická spotřební kultura je dlouhodobě neudržitelná, nemůžeme růst donekonečna. Právě zde vidím příležitost pro filosofii,

kteřá by mohla ono predátorské paradigma odhalit, kritizovat a pokoušet se je nahradit jiným, biofilním. S přispěním biologických věd by mohla konečně prosazovat uctivý vztah k přírodě. Filosofie, zdá se, má pro tento úkol dobré předpoklady. Jejím ústředním motivem byl sice v antice údiv, ve středověku pokora a v novověku pouhá pochybnost, ale dnes se tímto hlavním motivem konečně stává také přijetí viny za zpusťošenu Zemi.

Takže jste optimista?

Navzdory tomu, že řada mých kolegů už zlomila hůl a říká, že této civilizaci nic nepomůže, optimista jsem stále. Člověk však snadno podlehne skepsi, protože se zdá, že lidé jsou k tomuto tématu úplně slepí. Masové sdělovací prostředky nechtějí vůbec připustit hlubší civilizační kritiku. Televize je plná diskusí o člověku, o sociálně ekonomických otázkách, o pravé a levé politice. I když je to důležité, zakrývá to problém lidské perspektivy na Zemi. Věřím ale, že toto strkání hlavy do písku už brzy skončí. Krize se však bohužel bude muset ještě víc vyhrotit, lidské zdraví víc poškodit, ceny surovin a paliv vzrůst, abychom skutečně pochopili, že dnes nejde o nic menšího, než o přežití našeho druhu. Samozřejmě že všechny druhy na Zemi jednou vyhynou, ale bylo by zbytečné, abychom z vlastní viny vyhnuli předčasně.

Jaké by tedy podle vás měly být konkrétní kroky k překonání dnešní civilizační krize?

Kdysi jsem poněkud nekriticky věřil politice a její možnosti úzké spolupráce s filosofií. Dnes jsem k této spolupráci skeptičtější. Bez dobrého vzdělání se žádný obrat od růstu k symbióze s biosférou neuskuteční. Přitom tu platí, že čím je vzdělání nižší, tím je základnější. Už na základní a střední škole musíme proto učit, že živá a neživá příroda patří k sobě, že se mezi nimi udržuje vzácná dynamická rovnováha a že člověk do tohoto systému náleží. Přírodu nelze dětem nejprve ukazovat jen jako živé a neživé prostředí lidského kulturního života, a teprve někdy později jako tvořivý systém, který formoval také člověka. Ale tím si dnes nikdo hlavu neláme. Pouze pokračujeme v tom, co bylo kdysi započato a posíleno osvícenstvím a průmyslovou revolucí. Pro žádoucí biofilní změnu kultury bohužel nemáme dobře vzdělané občany. Dnešní vzdělanost je nedostatečná a matoucí.

Snažíte se v osobním životě nějakým způsobem naplňovat ideu návratu k přírodě?

Evoluční ontologie je vysoce teoretický koncept, který se snažím šířit a vyjadřovat se k němu při různých příležitostech. Ale ovlivňovat své okolí osobním příkladem, o to neusiluji, protože vím, že by to zářilo možná tak v této místnosti nebo na této chodbě, ale dál by můj vliv nedosáhl. Usiluji totiž o mnohem víc, o obecně srozumitelné ontologické minimum, které by mohlo vyvolat změnu strategické orientace myšlení.

Jak jste vůbec došel k tomu, že jste začal promýšlet tyto koncepty?

Vystudoval jsem technické vědy a později filosofii. Obě disciplíny mě ale příliš neuspokojovaly. Zdá se mi, že slavná éra fyzikálních přírodních věd už pomalu končí, základní objevy byly učiněny a není zde mnoho prospěšných věcí, které by se daly lidstvu bez rizika nabídnout. Na filosofii se mi pak nelíbil její důraz na pohled zpátky, a také to, že se dnes roztříštila na dílčí problémy a že se nesnaží odvážně kriticky reflektovat současnost.

Vracíte se tím ke kritice vzdělávacího systému?

Je to tak. Tuto myšlenku jsem ale začal sledovat až někdy koncem 90. let minulého století. Z přirozené netrpělivosti mládí se mi zdálo, že některé důležité změny by se daly prosadit snadněji a rychleji, přímou symbiózou filosofie, vědy a politiky. Teprve dnes vidím, že to tak snadno nepůjde, protože vzdělání limituje i politiku. Lidé v demokratickém systému, pokud nejsou přiměřeně vzdělaní, mohou totiž kulturní strategii ovlivňovat negativně. Mohou bránit změně, která je objektivně nutná už dnes.

Co konkrétně vám na dnešním vysokoškolském vzdělávacím systému vadí?

Konrad Liessmann situaci výstižně popsal bonmotem: Studenti počítají kredity, učitelé publikace a škola peníze. Označuje to za kapitalizaci ducha. To je to, co dnes vidíme na vysokých školách a co by se mělo změnit. Bude to ale jistou dobu trvat. V České republice jsme nevyužili možnosti změny společenských poměrů v roce 1989 k tomu, abychom začali lépe vzdělávat mladou generaci. Naopak jsme jednu až dvě generace poškodili velmi účelovým vzděláním, které slouží jejich kariéře, ale nikoliv pochopení a utváření světa, v němž budou se svými dětmi žít.

Nikola Bohdanecká **Pojítka v dialogu mezi kulturami**

Profesor Josef Šmajš se ve svých publikacích zabývá filosofickými otázkami a řešením civilizační krize, kterou chápe jako konflikt kultury s přírodou. Považuji ho za věhlasného odborníka v této oblasti a zároveň tvůrce originální koncepce evoluční ontologie, která je stěžejním tématem mé bakalářské práce.

Co vás vedlo k vytvoření osobité koncepce evoluční ontologie a jaké reakce vyvolala u vašich kolegů i ve veřejnosti?

Stručně a uspokojivě odpovědět neumím. Na počátku, v 60. letech minulého století, kdy jsem studoval techniku, to patrně bylo rozčarování z dílčích přístupů přírodních a technických věd. Když jsem byl po skončení studia přijat na katedru filosofie Vojenské technické akademie – v posledních dvou letech techniky jsem totiž souběžně studoval filosofii na filosofické fakultě (FF MU) – ještě jsem o své náklonnosti k ontologii nic určitého nevěděl. Byla to patrně shoda různých okolností, která o mé celoživotní orientaci rozhodla: slušné přírodovědecké a filosofické vzdělání; citový vztah k planetě Zemi a všem přirozeným systémům; neuspokojení z obsahové vyčerpanosti gnoseologicky zaměřené filosofie. To, co nazýváte koncepcí evoluční ontologie, tedy vznikalo skrytě a obtížně. Téměř nepozorovaně pro mne i vnější okolí. Proto je také obtížné stanovit dobu, kdy byla evoluční ontologie „dokončená“. Kolegové z katedry filosofie FF MU, kam jsem přešel v roce 1979, můj zájem o ontologii příliš vážně nebrali. Byli zaměřeni na dějiny filosofie, na interpretaci textů, na různé dílčí filosofické otázky. Myslím, že netušili, že je to nová teorie vyššího řádu, že existuje úzká souvislost mezi ontologií a ekologií. Autorsky jsem jistou dobu spolupracoval jen s Josefem

Krobem, pozdějším děkanem FF. Reakce mých ostatních kolegů byla vlažná, hraničila s nezájmem a u Břetislava Horyny dokonce s jemným ironizováním. I když to mohlo být jen přátelské škádlení, dobře to vypovídá o fenoménu spolupráce mezi českými filosofy.

Inspiruje se vaše koncepce také jinými filosofickými směry či vědními disciplínami?

Má první monografie z roku 1986, k níž se příliš nehlásím, nesla název Sociální funkce vědy. Dalo by se říci, že ještě nebyla plně evolučně ontologická. Obsahovala sice kapitoly o technice a výrobě, i subkapitoly Ekologický aspekt vědy, ale vycházela z různých filosofických vlivů. Skutečným obratem k ontologii a ekologii byla až kniha Ohrožená kultura z roku 1995, jejíž podtitul zněl: Od evoluční ontologie k ekologické politice. Byl to text dosti syrový a patrně proto čtenářsky působivý. Vznikal z přednášek průběžně vysílaných na rozhlasové stanici Svobodná Evropa. V Ohrožené kultuře se už plně projevil vliv studia ontologického odkazu Nicolae Hartmanna a některých evolučních biologů, kosmologů a antropologů. Vlastně jsem byl při své práci víc ovlivňován studiem speciálních věd a přátelstvím s přírodovědci než studiem filosofických autorů. Po Kantovi jako by ve filosofii zmizelo ontologické myšlení a nebylo na koho přímo navazovat. Pokud jsem nechtěl interpretovat gnoseologicky zaměřené texty jiných autorů, musel jsem se vydat vlastní cestou.

Dospěl jste v průběhu formování teorie evoluční ontologie k nějakým zásadním změnám svých myšlenek a stanovisek?

Došlo k mnoha změnám, ale základní obrys evoluční ontologie se spíš upevňoval. Snažil jsem se tuto procesuální ontologickou teorii přírody, člověka a kultury budovat z jednotného ontologického hlediska, jako logickou stavbu. Takže stručně řečeno: jde o tak radikálně jiný přístup k bytí, že se musel zrodit „najednou“. Koncept se sice i dnes dále vyvíjí, ale především tak, že se základní hledisko dvou různých ontických řádů jsoucna a dvou odlišných typů evoluce daří „aplikovat“ na další a další oblasti. Například na filosofii vědy a techniky, na filosofickou teorii lidské práce, na podnikatelskou a environmentální etiku, na ekonomickou vědu, na kulturologii a další obory. A tyto „aplikace“, s nimiž mi dnes pomáhají moji bývalí žáci, potom zpětně upřesňují celek. Ale vy se ptáte zejména na nové změny v rámci evoluční ontologie. Připomenu jen dvě. V po-

slední době jsem dospěl k myšlence skrytého duchovního paradigmatu kultury; a pod vlivem četby textů Anny Strunecké, na které mne upozornila moje žena, jsem si víc ujasnil dřív jen tušený problém skrytého chemického zamořování Země. K první změně dodám jen to, že jde o problém, který je stále ve stádiu promýšlení a upřesňování. Kdysi jsem předpokládal, že člověk je biologický druh s útočnou adaptivní strategií. Dnes musím pod tlakem nových okolností přiznat, že tato strategie je sice primárně podmíněna biologicky, ale současně je v určitých kulturách dodatečně posílena socio-kulturně. Biologicky je dána hlavně tím, že vychází z lidského genomu. Socio-kulturně je nastavena skrytým duchovním paradigmatem té které kultury. Toto nastavení, které nazývám predátorským duchovním paradigmatem, vznikalo v Evropě až v řecké mytologii, vědě a filosofii. Formovalo se podvržením ideálního světa za svět reálný, neúměrně posílilo vrozenou tendenci k útočné adaptivní strategii u našeho biologického druhu. Celé evropské kultuře, která proto nese největší díl odpovědnosti za dnešní krizi, nasadilo falešné brýle zdánlivé objektivity jejího postoje k přírodní skutečnosti. Zejména proto dnes bez vnitřních zábran rabujeme přírodu. Ke druhé změně, k chemickému zamoření vody, půdy a potravin

dodám jen to, že je velmi vážným a znovu skrytým nebezpečím pro budoucnost lidského rodu. Evoluce nás jako původně stromové primáty žijící ve zdravých ekosystémech nevybavila žádným smyslem pro analýzu chemického složení potravy a okolního prostředí. Vybavila nás jen málo spolehlivou chutí k jídlu. Vzduch, voda a všechny potraviny byly ale ještě před padesáti lety „bio“. Nemusím už ani dodávat, jak se to dnes změnilo a co nám hrozí.

V evoluční ontologii zmiňujete dva hlavní ontické řády, a to ontický řád přírody a ontický řád kultury. V čem zásadně tkví jejich nekompatibilita a je podle vás příčinou dnešní ekologické krize?

Toto je skutečně zásadní otázka. V ontické opozici kultury vůči přírodě spočívá podle mého názoru největší hrozba. Kultura totiž vzniká transformací části starší a širší přírody, je umělým subsystémem přirozeného přírodního systému. Přitom je třeba vědět, že kulturní evoluční proces organizuje pozemské bytí nejen podle jiných pravidel, ale také jen omezeně a dočasně. Základní důvod této dočasnosti spočívá v tom, že generátorem kulturní evoluce je pouze jeden biologický druh, jehož biologická doba existence je fatálně omezená. A tak se ptám, má vůbec jeden biologický druh právo – z hlediska nepsané ústavy Země či z hlediska vyššího principu mravního – zničit jen jednou vytvořené nerostné bohatství a hubit jiné formy života pouze proto, že mu to dočasně vynáší? Také náš druh je živou větvíčkou na zeleném stromě života, větvíčkou, která, nezávisle na osudu kultury, po čase uschne. Lidská aktivita, která je motorem kulturní evoluce, v důsledku predátorského duchovního nastavení přirozenou uspořádaností pohrdá a preferuje jen rozmach účelového uspořádání kultury. Dosud existující lovecko-sběračské kultury, které jsou v biologickém smyslu skutečně predátorské, paradoxně vyznávají duchovní paradigma biofilní. Uctívají přírodu, přinášejí oběti jejím bohům, cítí se být součástí přírodního celku. Ještě to vyjádřím jinak. Při umělém konstruování využíváme stejné chemické prvky, ale jiné postupy, jinou energii a jinou onticky konstitutivní informaci. Evoluce kultury proto směřuje jiným směrem. Obě opoziční evoluce – přirozená i kulturní – jsou tedy v mém pojetí onticky konstitutivními procesy. Probíhají nejen na téže Zemi, ale také – jak často připomínám – tvoří z téže látky, z prachu dávných hvězd. Z toho totiž kdysi vznikla naše planeta. Problém však spočívá v tom, že veškerá tato pomyslná látka, která je tvořena che-

mickými prvky periodické soustavy, byla už před vznikem kultury vestavěná ve vysoce uspořádaných neživých a živých strukturách Země. Bez jejich rozbití, bez průběžného boření přírodní katedrály, nelze dočasnou chatrč kultury stavět a rozšiřovat.

Ve svých publikacích také upozorňujete, že tuto nekompatibilitu lze oslabit, či dokonce zmařit tzv. biofilní transformací kultury, tedy přeměnou kultury ve formu, která bude respektovat a ochraňovat přírodu jako takovou. Je to v dnešním heterogenním světě uskutečnitelné?

Stále věřím, že ano. Musí však nejen vzniknout dostatečně silná společenská objednávka, ale také se musí rozšířit nové vidění vztahu kultury a přírody, nové evolučně ontologické minimum. Naznačím to jen velmi stručně. Kultura není ani pokračováním evoluce přírody, ani její kultivací, jak se dnes bezděčně předpokládá. Nestojí nad přírodou, nýbrž je jejím dočasně existujícím cizorodým útvarem. Vzniká procesem umělé tvořivosti našeho biologického druhu, který svůj přirozený domov v přírodě nenachází, nýbrž namáhavě buduje. Kultura tedy není „rozšířeným fenotypem“ člověka, jakým jsou např. pro ptáky jejich hnízda. Je umělou stavbou z vysoce uspořádaných přírodních struktur, ale podle jiné vnitřní informace – podle duchovní kultury, kterou vytvářejí až lidé. Ještě připomenou, že vznikem kultury došlo poprvé v dějinách Země k rozštěpení přírodního bytí na kulturu a přírodu. V ontologii a ve vědách o kultuře už proto nejde jen o tradiční otázku, co je bytí, nýbrž o mnohem komplikovanější problém, jaké bytí vzniká a zaniká kulturním evolučním procesem? Jde o antropologicky existenciální problém, v jakém bytí může člověk, produkt přirozené evoluce s konzervativní přirozeností, zdravě a šťastně žít? Vše nasvědčuje tomu, že bez převahy přímých kontaktů se zdravou Zemí to dlouhodobě možné nebude.

Proč je podle vás současná ekologická výchova nedostačující a jak by ji mohla ovlivnit evoluční ontologie?

Potřebujeme nejen novou výchovu, ale také nové vzdělání. Nynější vzdělávací systém obsahově zaostává. Stručně to ukáži na příkladu přírody. Příroda není hmota. Není to ani věčně se pohybující perpetuum mobile. Je to onticky tvořivá aktivita. Příroda coby systém, který člověka vytvořil a zahrnuje, stojí proto funkčně i hodnotově

nad kulturou (civilizací). Tuto na ničem nezávislou hodnotu přírody je třeba začlenit do základního školního a občanského vzdělání. Pozemská příroda vznikala samovolně, miliardy let trvající přirozenou evolucí. Protože lidský vztah k přírodě se formuje nejen přímým kontaktem s přírodními strukturami, ale také výchovou a vzděláním, vzdělávací systém by měl už na nejnižší úrovni objasňovat evoluční a informační hodnotu přírody, její tvořivou subjektivitu. Vždyť také z ekonomického hlediska je příroda automatizovaným planetárním výrobním podnikem, který nemá vlastníka, nepotřebuje dodatečnou energii, nevytváří odpady ani dluhy, nedevastuje ani nezamožuje prostředí. Zdarma „vyrábí“, reprodukuje a rozvíjí živé systémy včetně zdravého, vzdělavatelného a v průměru šťastného člověka.

Studuji obor Transkulturní komunikace, který si klade za cíl vytvořit a umožnit takový dialog mezi kulturami, jenž překračuje hranice etnicity, náboženství, rasy nebo například společenských tříd, přesto mu ale nejde o vytvoření univerzální kultury. Myslíte si, že by mohl být nápomocen při realizaci vaší koncepce či jiných ekologických postojů v dnešním různorodém světě?

Určitě ano. Nepřímým důkazem může být i vaše diplomová práce. Dialog mezi kulturami by ovšem měl mít nějaký obecně filosofický základ. Lidé i kultury se mohou lišit ve způsobu interpretace světa, mohou akcentovat jiná hlediska, jiné výchovné, vzdělávací a politické postupy. Ale vědomí, že všichni žijeme na této nádherné Zemi, kterou nesmíme zpusťošit a již jako pochodeň musíme předat dalším pokolením, by nám mělo být společné.

Jiří Sedlák
**Rozmluva s mým
někdejším žákem
Josefem Šmajsem**

V posledním listopadovém týdnu roku 2012 jste byl v Novosibirsku na kongresu o filosofii vzdělání v době globalizace. Na základě čeho vás pozvali?

Přesně to nevím, ale zdá se, že hlavním důvodem bylo dokončení práce na ruském vydání mé knihy *Ohrožená kultura* [Kultura pod ugrozou. Novosibirsk: Sibiřské oddělení Ruské akademie věd 2012], jejíž části už v průběhu výroby přetiskovaly některé ruské odborné časopisy. Hlavní roli ale patrně sehrálo to, že kniha byla v Soči oceněna diplomem za nejlepší ruskou vědeckou knihu roku.

O jaký překlad vaší knihy do ruštiny šlo?

Podkladem pro překlad bylo třetí české vydání *Ohrožené kultury* (Brno: Host a Vydavatelství MU 2011) s předmluvou Erazima Koháka. Zde musím ještě dodat, že první vydání knihy vyšlo už před sedmnácti lety (1995) a že jsem sice už tenkrát za ni obdržel Cenu ministra životního prostředí, ale recenze našich novinářů byly spíše nepříznivé. Vzpomínám si, že jedna nesla název „Ohrožená kultura zdravého rozumu“.

Nevzbudil jste u ruských filosofů zájem o tuto tematiku, a tedy i o překlad knihy, svým vystoupením na světovém kongresu v Soulu v roce 2008?

Ano, tak myšlenka přeložit knihu do ruštiny vznikla. Na tomto kongresu jsem se sice minul s vedoucí sibiřské delegace prof. Ninou Nalivajko, DrSc., o které jsem slyšel, že je nakloněna otázkám

filosofické reflexe vzdělání včetně globální ekologické krize. Potkali jsme se ale na celosvětové konferenci o vzdělání v japonském městě Kjóto, která bezprostředně na kongres navazovala. Tam slyšela moji přednášku o evoluční ontologii a rychle rozpoznala, že je to velké paradigmatické téma, hledaná teorie vyššího řádu. Protože jsem měl u sebe anglickou verzi Ohrožené kultury (The Threatened Culture), knihu jsem jí půjčil a druhý den ráno mi už sdělila, že se postará, aby vyšla také rusky. Svůj slib splnila.

Vystoupil jste v Novosibirsku s nějakou přednáškou či s diskusním příspěvkem?

Měl jsem tu čest zahajovat druhý den jednání referátem s názvem Podstata evoluční ontologie. Před mým vystoupením mi prof. Nalivajko předala diplom a stručně komentovala, jak se kniha zrodila. Ve svém referátu jsem se pokusil charakterizovat evoluční ontologii a pak přečetl účastníkům Deklaraci závislosti lidstva na Zemi. Pozornost byla vysoká, téměř absolutní. Odpovídal jsem na mnoho dotazů. Zvolená skupina pro formulaci závěrů kongresu zahrnuje Deklaraci jako přijatý bod usnesení, což bylo plénem schváleno. Mám z toho radost, protože ta Deklarace závislosti, dokument, na jehož české verzi se mnou pracovalo několik dalších kolegů, za to stojí. Je smutné, že např. žádný náš ekologický časopis dokument nezveřejnil. Zdá se, že filosofie u nás ztratila poslední zbytky svého dobrého jména, které měla ještě na konci 80. let minulého století. V bulvarizovaném tisku dnes převládá falešná parciální suverenita sebestředných autorů.

Josef Šmajš Nájemní smlouva se Zemí

Preamble: Na životem kypící Zemi se lidé objevili na konci třetího tisíciletí před naším letopočtem. Živé přírodě, již byli evolučně přizpůsobeni, racionálně rozumět nemohli. Lidská psychika, která řídila proces dobývání přírody, byla nastavena na lhostejnost k širším souvislostem a k vzdálenější perspektivě. Dnes jsme už Zemi dobyli a obsadili, tkáň jejího života narušili obdělávanou půdou, sevřeli dálnicemi a městy, zatlačili stavbami, betonem a asfaltem. Navzdory tomu bude však o naší druhoexistenci rozhodovat právě příroda. Abychom předčasně nevyhynuli, měli bychom expanzi protipřírodní kultury zastavit, uzavřít nájemní smlouvu se Zemí.

1. **Země** je v naší galaxii, v Mléčné dráze, možná jedinou obyvatelnou planetou. Tato planeta, která je přirozeným domovem všech svých vzájemně závislých živých bytostí, nemůže patřit žádné z nich: žádné populaci ani biologickému druhu. Nemůže patřit ani člověku jako druhu, který vytváří kulturu. Jsme dočasnými nájemníky Země.
2. **Život** je velkým experimentem kosmické evoluce na naší planetě. V živých systémech je obsaženo, a jazykem nukleových kyselin i přímo zapsáno, fantastické množství přirozené informace. Kulturou způsobené vymírání biologických druhů je proto nejen zbytečnou ztrátou biologickou, ale také nenahraditelnou ztrátou informační.
3. **Kultura** je planetárním výtvozem člověka jako druhu. Přirozená evoluce jejím prostřednictvím jakoby testuje nejen adekvátnost lidského díla hostitelskému prostředí Země, nýbrž i zdařilost své biologické konstrukce člověka. Testuje lidskou přirozenost: odvážnou lidskou kreativitu i lidskou pokoru před staršími, rozsáhlejšími a mocnějšími tvořivými silami vesmíru.

Josef Šmajš a kol.¹

Deklarace závislosti

4. **Konflikt kultury s přírodou**, který vyvolává úbytek přirozené uspořádanosti Země, nemůže zničit přírodu, nýbrž kulturu. Máme-li tuto existenční krizi přežít, musíme přírodě vědomě ustoupit, protipřírodní duchovní i materiální kulturu musíme trpělivě naturalizovat. Předpokládá to změnu predátorského duchovního základu kulturního systému, změnu jeho struktury, rozsahu a strategie, nikoli změnu člověka jako organismu.
5. **Protipřírodní kultura** znehodnocuje i tradiční strukturu a obsah školního vzdělání. Škola nás učí technologicky užitečným způsobům abstrakce, ale v senzitivní fázi lidské ontogeneze, v níž se poznání relativně snadno spojuje s hodnotami, nerozvíjí k přírodě uctivé myšlení. Ze školy nevíme, že přirozená evoluce vytvořila Zemi i člověka, veškerou přirozenou informaci. Nevíme, že člověk, který rovněž zažehl evoluci, opoziční evoluci kulturní, expanzí kultury přirozenou informaci ničí.
6. **Technický pokrok**, který byl dlouho synonymem lidského vzestupu, se stává jeho hrozbou. Znehodnocuje i sebezáchovnou roli tradiční lidské pokory. Nelze už spoléhat na vrozenou pokoru nepatrného člověka před mohutnými silami přírody, nýbrž pouze na pokoru filosoficky zdůvodněnou, plynoucí z rozpoznání destruktivních účinků naší hrubé civilizační síly na jemné předivo pozemského života.
7. **Člověk je poprvé odpovědný za svou druhovou existenci**. Není odpovědný za přírodu, kterou nevytvořil a které nikdy nebude plně rozumět. Je odpovědný za kulturu, za své dílo, jímž Zemi všem živým bytostem pustoší. Přijetí této odpovědnosti však vyžaduje nový biologický a medicínský přístup k Zemi, předpokládá evolučně ontologický a systémově procesuální pohled na svět. Teprve z této širší historické perspektivy je zřejmé, že lidská druhová existence stojí a padá s rozsahem, integritou a evolučně dosaženou vyspělostí biosféry. Lidé jsou částí Země, ale v rozvrácené biosféře nebude ani člověk přírodou chráněným druhem.

Stále větší část našich těžkostí vzniká z toho, že jednotlivci i instituce jednají a rozhodují podle zastaralého obrazu světa, v rozporu s principy oboustranně výhodné nájemní smlouvy se svým přirozeným domovem. Proto se obracíme nejen na intelektuální veřejnost, ale i na politiky a všechny odpovědné občany: myslíte a jednejte v souladu se zásadami dlouhodobě možné spolupráce se Zemí. Neponechá-li kultura přirozené evoluci záměrně jistou část planety, lidé nebudou moci využít rámcově biologicky stanovený čas své druhové existence.

Vedení obavou o zachování perspektivy lidstva vyjadřujeme znepokojení nad tím, jak současná globalizující se kultura (civilizace) svou expanzí destruuje Zemi a ničí předpoklady pro život budoucích generací. Země člověku nepatří a člověk není přírodě nadřazen. Přesto dnes naše kultura nevratně pustoší velkolepé, miliardy let formující se dílo přirozené pozemské evoluce. Vyčerpává neobnovitelný přírodní kapitál Země, hubí miliony let staré organismy, rozsáhlé ekosystémy a rozvrací globální systém života. Likviduje přírodní podmínky, jež stály u zrodu člověka a s nimiž jsme dosud biologicky sourodí. Je proto načase přestat se samolibým obdivem ke všemu lidskému a kulturnímu, a naopak šířit obdiv a pokoru před fascinující evoluční uspořádaností Země, která je jediným možným hostitelským systémem kultury. Kořistnický přístup k přírodě, který byl kdysi užitečný pro rychlou expanzi lokálních kultur ve zdravé biosféře, musíme v éře globalizované kultury opustit. Žádný biologický druh včetně člověka, který vytvořil kulturu, není s to si podrobit přírodu. Genomy biologických druhů jsou nepatrným zlomkem evoluční moudrosti života a ani naše teoretické vědění nemůže pochopit jeho komplexitu. Kolébkou, domovem i hrobem člověka je biosféra, jíž se i lidská kultura musí podřídit.

Pokud nezmirníme konflikt protipřírodní kultury se Zemí, bude se obyvatelnost naší planety zhoršovat a celý lidský druh může vlastní vinou předčasně vyhnout. Ústředním motivem obecných intelektuálních úvah, jímž byl v antice údiv, ve středověku pokora a v novověku pochybnost, se nyní stává obava. Nové evolučně ontologické pochopení světa nás proto vyzývá, abychom uznali nepodmíněnou hodnotu přírody a na přírodě závislou, pouze instrumentální, hodnotu kultury.

1. Pouze biosféra jako celek je nejmenším relativně autonomním systémem schopným dlouhodobého vývoje v čase. Všechny její subsystemy, jedinci, populace, biocenózy i kultura jsou dočasné a nesamostatné, existenčně závislé na tvořivosti a prosperitě biotického celku. Dokonce i harmonická výchova našich dětí předpokládá – vedle biologické matky – přítomnost neosobní matky přírody.
2. Příroda je obsažena nejen v našem vnějším prostředí, ale i v každém z nás. Jsme jedním z mnoha evolučně vzniklých a s biosférou dokonale sladěných druhů planety Země. Víme však i to, že jsme druhem výjimečným, jediným, který vytvořil kulturu, neboť v souladu se svým genomem zapálil ještě jednu evoluci, opoziční evoluci kulturní.
3. Kdysi nenápadná kulturní evoluce svou kořistnickou orientací, maskovanou blahobytem a šířením spotřební techniky, ohrožuje lidskou budoucnost. Kultura totiž není ani kultivace přírody, ani pokračování její evoluce jinými prostředky. Je umělým fyzickým systémem s vlastní vnitřní informací, již ale není informace genetická, nýbrž lidská kultura duchovní.
4. Duchovní kultura, pomyslný genom kulturního systému, není ovšem tak úchvatná a vznešená, jak se nám zdálo. Protože koření v lidském genomu a její dílčí složky dosud podléhají kořistnickému duchovnímu základu starých kultur, je druhově sobecká, omezená, krátkozraká. Pomáhá rozšiřovat kulturní systém, který planetu nenapravitelně pustoší.
5. Zejména v posledních třech stoletích jsme podlehlí pokušení přednostně rozvíjet takové lidské schopnosti a síly, které produkují růst materiálního bohatství a světské moci nad lidmi i přírodou: chladnou symbolickou komunikaci, dílčí vědeckou racionalitu, ekonomickou kalkulaci. Výsledkem je globální, reprodukci přírody nepřizpůsobená technosféra.
6. V relativně krátké době jsme vyplenili snadno dostupné přírodní bohatství, zejména lesy, rudy a tekutá fosilní paliva. Planetárního rozšíření technicky rozvinuté kultury jsme ovšem dosáhli jen za cenu obsazení Země pro sebe; za cenu jejího poškození pro jiné živé systémy. Prostřednictvím nynější kultury jsme jedinou příčinou hromadného vymírání biologických druhů. Dokonce i my jsme druhem ohroženým vlastní kulturou.
7. Protože v celém kosmu platí zákon zachování látky a energie,

kulturní bytí může vznikat jen rozbíjením struktury staršího bytí přirozeného. Rozšiřováním umělého kulturního bytí nebezpečně ubývá bytí přirozené, zaniká původní přirozená uspořádanost Země, s níž evoluce sladila i lidský organismus. Kulturní bytí, které nevzniká přirozenou pozitivní destrukcí přírody, nýbrž její negativní destrukcí technickou, je nesvébytné a pomíjivé, s člověkem evolučně sladěné není. Příroda je nemůže ani začlenit, ani jeho evoluci bez člověka podporovat.

8. Kořistnický duchovní základ kultury (predátorské paradigma) šířený dnešní vědou, vzděláním a politikou je třeba nahradit vztahem respektu a úcty k přírodě, biofilmím duchovním paradigmatem. Nekončící politické spory o správnost pravicové či levicové orientace politiky zastírají vážnost konfliktu kultury se Zemí, lidskou biologickou stálost a závislost na přírodě. Brání prosazení obratu kultury k její spolupráci s přírodou.
9. Zdá se, že přirozená evoluce také u člověka testuje zdařilost jeho biologické evoluční konstrukce. Testuje ji ovšem nepřímou, prostřednictvím lidského díla, tj. slučitelnosti funkcí i těla kultury s biosférou. Kulturní systém, který překročí pomyslnou mez přípustné zátěže Země, který bude příliš rozsáhlý a protipřírodní, nezávisle na své technické a informační úrovni spolu s člověkem nevyhnutelně zanikne.
10. Hostitelský systém Země může cizorodý kulturní systém tolerovat a dlouhodobě žít pouze za předpokladu, že také neživý systém kultury včas dosáhne zralosti, že bude, tak jako biosféra, růst jen kvalitativně. A to znamená záměrně přiblížit výměnu látek nynější kultury, nepřizpůsobenou přírodě, látkové výměně živých systémů. Jinak zbytečně brzy vyčerpáme přírodní suroviny a paliva, zamoříme planetu přírodě cizorodými odpady a produkty kultury.
11. V situaci, kdy nelze prokázat ani somatické, ani psychické zdokonalování člověka kulturou, nemůže být smyslem kultury pouhý růst výroby a spotřeby, pomyslný užitek, který neumíme definovat. Nemůže jím být problematický zisk, který neumíme spravedlivě rozdělit. Musí jím být zdraví a blaho lidí uvnitř zdravé biosféry. I když máme přirozené právo žít a přiměřeně se realizovat, tj. vytvářet a rozvíjet kulturu, její nynější útočnou strategii musíme korigovat. Pro blízkou i vzdálenou budoucnost potřebujeme zdravou a obyvatelnou Zemi.

Vyzýváme veřejnost k novému pochopení vztahu přírody a kultury, k opatrnosti před širšími a vzdálenějšími důsledky expanze lidského díla. Protipřírodní kultura sice pro technicky vyspělou část lidstva přináší dříve neznámý blahobyť, ale neodstraňuje chudobu, války, násilí a nerovnost. Ve svém celku působí jako nejmohutnější destruktivní síla Země. Čím víc dnes globálně spolupracujeme, tím víc přírodě ubližujeme. Protože kultura ničí to, co jsme nevytvořili, může zničit i všechno to, co vytváříme. Dnešní kulturu můžeme Zemi a lidské biologické podstatě přizpůsobit pouze tak, že k ní přistoupíme jako k umělé nebiologické struktuře s neadekvátní vnitřní informací. Biofilní přestavba kultury, která nás očekává, je proto výzvou pro všechny odpovědné lidi planety: pro vědce, politiky i řadové občany. Myslete, jednejte a rozhodujte s vědomím, že Země je jedinou obydlenu planetou v dosud poznaném vesmíru, že je vzácným vesmírným originálem, jenž nás i kulturu přesahuje a který nemáme právo zpusťošit. Vraťme Zemi její posvátnost, její přehlíženou evoluční a informační hodnotu, její člověku nadřazenou subjektivitu. Vytvořili jsme sice mohutné technické prostředky a rozvinuté informační sítě, ale ztracenou přirozenou uspořádanost neživých i živých forem už ani přirozená evoluce neobnoví. Chceme-li na Zemi přežít, musíme přírodě včas moudře ustoupit. Epocha symbiózy kultury s přírodou leží dosud před námi.

Každým nadechnutím, každým douškem vody, každým soustem závisíme na zdravé, nezamořené Zemi.

¹ Na formulaci textu spolupracovali: Antonín Bajaja, Bohuslav Binka, Petr Blahut, Etela Farkašová, Milena Fucimanová, František Houdek, Vladimír Choluj, Petr Jemelka, Ivan Klíma, Aleš Máchal, Vratislav Moudr, Gustav Rosa, Jiří Sedlák, Zuzana Škorpíková, Jan Šmarda, Gerlinda Šmausová, Pavel Trpák, Marek Timko a Emil Višňovský.

Josef Šmajš

Jedenáct podmínek biofilního obratu kultury

Pomineme-li lidskou biologickou přirozenost, kterou změnit nemůžeme, existuje také kulturní příčina dnešní globální ekologické krize, jejíž změnou se musíme zabývat. Touto skrytou příčinou, na jedné straně zastřenou válkami, bídou a sociálním vyloučením, a na druhé straně blahobytem, technikou a mocí bohatých, je biologicky podmíněné, ale teprve antickou kulturou vytvořené predátorské duchovní paradigma. Jde o kdysi oprávněné nastavení obsahu duchovní kultury, s kořeny v řecké mytologii, filosofii a vědě, které dnes musíme kritizovat a opustit. Povaha antických geometrických, matematických a fyzikálních abstrakcí, kterou převzala novověká věda, dodnes provokuje systémový konflikt kultury (civilizace) s přírodou. Jde o zápas umělého a dočasně existujícího subsystému s celkem globálního systému přirozeného. O marný boj, v němž se morální převaha, a proto i právo a konečné vítězství, stále víc přiklání na stranu přírody. Jde o konflikt, v němž existenčně ohroženým systémem je na přírodě závislá kultura. Antropologické a sociální aspekty konfliktu, které tematizuje umění a společenské vědy, jeho hlubinnou ontologickou podstatu zastírají.

Jaké úkoly čekají filosofii a nové vědy o kultuře?

1. Musíme důsledně a neúnavně prosazovat nové pochopení přírody. Příroda coby systém, který člověka vytvořil a zahrnuje, stojí strukturně, funkčně i hodnotově nad kulturou. Tuto nadřazenost přírody je třeba začlenit do základní školní výchovy a občanského vzdělání. Pozemská příroda vznikala samovolně, miliardy let trvající přirozenou evolucí. Vzdělávací systém by měl už na nejnižší úrovni objasňovat evoluční a informační hodnotu přírody,

její posvátnost a tvořivou subjektivitu. Lidská individuální, kolektivní i podnikatelská subjektivita může být pouze částí této širší a starší subjektivity přirozené. Vždyť i z úzce ekonomického pohledu, který dnes převládá, lze přírodu chápat jako plně automatizovaný planetární výrobní podnik, který nemá vlastníka, nepotřebuje dodatečnou energii, nevytváří odpady ani dluhy, prostředí nedevasťuje ani nezamořuje. Zdarma „vyrábí“, obnovuje a rozvíjí živé systémy včetně zdravého, vzdělatelného a relativně šťastného člověka.

2. Pro žáky, studenty i veřejnost musíme přiměřeně objasnit kulturu. Kultura není ani pokračováním evoluce přírody, ani její kultivací, jak se dnes chybně předpokládá. Nestojí nad přírodou, nýbrž je jejím dočasně existujícím cizorodým útvarem. Vzniká procesem umělé tvořivosti našeho biologického druhu, který svůj přirozený domov v přírodě nenachází, nýbrž namáhavě buduje. Kultura tedy není „rozšířeným fenotypem“ člověka, jakým jsou např. pro bobry jejich hráze. Je umělou stavbou z vysoce uspořádaných přírodních struktur, ale podle jiné vnitřní informace – podle duchovní kultury, kterou příroda nevytvořila a které nerozumí. Planetární expanze umělého kulturního bytí vede proto nutně k ubývání bytí přirozeného, tj. pro člověka nenahraditelné živé i neživé přírody. Dosud plně neodhalená převaha přírody nad kulturou však spočívá i v tom, že v plně umělém kulturním systému lidé dlouhodobě žít nemohou. Potřebují celou biosféru, přirozené neživé prostředí, čistou vodu, vzduch a zdravé potraviny. Lidská přirozenost se umělému prostředí nemůže a nesmí přizpůsobit.

3. Musíme nově pochopit člověka. Člověk, přestože vytvořil pozoruhodnou kulturu, je normálním, s biosférou sourodým biologickým druhem. Jeho zvláštnost nespočívá pouze v tom, že poznává, mluví, myslí, učí se a věří. Spočívá hlavně v tom, že mu byla vrozena tendence k útočné adaptivní strategii a že obdržel schopnost vytvářet kulturu. Jako biologický omnivor (všežravec) a tvůrce kultury má velmi slabý morální vtaž jak k ostatním živým systémům, tak k neživému prostředí Země. Dnešní nadměrnou saturaci jeho technických potřeb, která nemá ani vážný důvod, ani žádné přirozené hranice na straně lidského organismu, však vyvolává spontánní růst ekonomiky a technosféry. Tento protipřírodní růst, který se dočasně vymkl lidské racionální kontrole,

bude třeba omezit a sladit se Zemí. Pouze základní životní potřeby člověka (obživa, fyzická zátěž, odpočinek, pocit užitečnosti a štěstí), mají na straně jeho organismu své důvody i evolučně vytvořené meze. Expanze materiální kultury a techniky má sice rovněž své hranice, ale bohužel na straně poškozené Země a vyhynutí našeho druhu.

4. Snaha zastavit fyzický růst kultury nestačí. Materiální formy kultury mohou vznikat jen zcizením, rozbitím a druhově sobeckým přeformováním evolučně vytvořených přirozených struktur. Od jisté úrovně rozmachu abiotické protipřírodní kultury (od průmyslové revoluce) planeta Země sice kulturu i nadále snáší, ale stále méně ji svou aktivitou podporuje. I kdyby dnešní kultura už dále nerostla, pustošila by a zamořovala by Zemi svými látkovými a energetickými nároky na prostou reprodukci. I v současné podobě by vytvářela nebezpečné odpady, jimiž se po čase stanou všechny vyrobené artefakty – veškerá materiální kultura včetně techniky. Nadále by plíživě pustošila Zemi, produkovala chemické zamoření, zplodiny produktivní, dopravní i spotřební techniky.

5. Musíme nově orientovat přírodní vědy i techniku. Příroda přírodní vědy k ničemu nepotřebuje. V genomech živých systémů je obsaženo vše potřebné pro fungování biosféry. Přírodní vědy, které se zpředmětňují ve výrobní, dopravní i spotřební technice a jež jsou spolu s ekonomickým liberalismem příčinou extrémní zátěže přírody, bude třeba biofilně orientovat. Materiálově a energeticky náročnou spotřební techniku (zejména oblíbené osobní automobily) bude nutné v zájmu zachování obyvatelnosti Země redukovat. Také reklama a finanční pobídky k fyzické spotřebě jsou už dnes, ve fázi nadbytku zboží, neudržitelným přežitkem z období všeobecné chudoby. Zejména v přelidněných průmyslových oblastech je třeba Zemi navracet půdu, která jí byla neuváženě odňata. Ekonomickou i spotřební aktivitu musí praktická politika s ohledem na zatížení ekologické niky příslušné kultury omezovat.

6. Musíme zastavit proces neviditelného chemického zamořování potravin, vody a vzduchu. Omezený příkon sluneční energie oživoval vždy jen tolik abiotické látky, aby pro život na bázi uhlíku a několika dalších prvků vznikalo dlouhodobě udržitelné optimum. Ve druhé polovině minulého století se nám však podařilo v širším měřítku technologicky „oživit“ i další prvky. Ty dnes jako

chemické sloučeniny fungují ve strojové i automatizované technice, staly se součástí umělých hmot, obalů, léků, barev, hnojiv, postřiků atp. Objevují se v půdě, rozpouštějí se ve vodě, sublimují do vzduchu. Člověka i ostatní živé systémy kontaminují na úrovni somatické, hormonální a snad i genetické. Protože naše smyslová výbava byla přirozenou evolucí konstruována pro zdravé nezastražené prostředí, neumíme ohrožení, které dnes vzniká, vnímat ani pojmenovat. Pro chemicky otrávenou Zemi naše makroskopická orientace zrakem a sluchem bohužel nestačí.

7. Je třeba zastavit proces ubývání lidské fyzické práce. Potřeba přiměřené fyzické a psychické zátěže je biologicky zakotvena. Užitečná práce může být funkční náhradou fyzické námahy našich předků při obstarávání potravy a zachování života ve volné přírodě. Nadešel proto čas záměrně vytvářet technologické mezery pro účast člověka ve výrobním i kulturně obslužném procesu. Efektivnost nemůže být jediným měřítkem kulturního optima. Pracovní schopnost, již má každý zdravý člověk ve svém organismu a kterou překotně nahrazuje technika, se v důsledku růstu populace stává téměř neomezeným „přírodním zdrojem“. Příroda, kterou dnes ekonomika vykořisťuje namísto lidské práce, se naopak stává „zdrojem“ omezeným a stále vzácnějším. Klasický kapitalismus, který vykořisťoval dělníky a za jejich práci jim alespoň částečně platil, se dnes proměnil v systém, který za vyčerpání a zničení neživých přírodních sil žádnou náhradu Zemi neposkytuje. Ale nejde o problém finanční náhrady. Příroda, která umí reprodukovat živou lidskou práci, nedokáže obnovit vyčerpané suroviny a fosilní paliva, neumí rychle odstranit chemické zamoření. Snížená potřeba práce, která vzniká predátorským zaměřením vědeckotechnického pokroku, pustoší přírodu našim potomkům, stresuje zaměstnané i nezaměstnané, ohrožuje stabilitu globální kultury.

8. Musíme rychle rozvinout nové společenské vědy. Společenské vědy, které jsou zatím ve stínu predátorsky orientovaných věd přírodních, mají poprvé příležitost stát se novým fundamentem kritického myšlení pro 21. století. Z povahy jejich předmětu s nimi můžeme spojovat vyšší morální a světonázorovou odpovědnost. Jejich předmětem však musí být nejen lidské jednání, svoboda a lidská práva, ale také kultura jako podřízený systém staršího, širšího a plně svébytného systému planety. Globální

kulturu dnes vytváříme spojenými silami celého lidstva, ale ani proces, jímž vzniká, ani výsledek, jehož se ve vztahu k člověku a přírodě dosahuje, společenské vědy teoreticky neobjasňují. Nesprávný přístup ke kulturnímu systému, nepochopení funkce vědy v kultuře a role kultury v biosféře, jsou patrně skrytými příčinami krize politiky i faktorem politické pasivity veřejnosti.

9. Čeká nás úkol prosadit biofilní duchovní paradigma. V predátorském duchovním paradigmatu, které sice kořeny má v lidském genomu, ale které je poměrně nedávným kulturním produktem, sloužily věda, technika, výroba i spotřeba lidskému druhovému sobectví. Také novověké vzdělání podporovalo emancipaci člověka od přírody, vedlo k růstu produktivity práce, k lidské seberealizaci a rozmachu kultury na úkor přírody. Dnes se proto podílí na vyhrocování konfliktu kultury s přírodou. Úkolem filosofické ontologie a nových věd o kultuře je odhalit a kritizovat staré predátorské paradigma, které bylo oprávněné pro existenci málo rozvinutých regionálních kultur na nepoškozené Zemi. Nově pojaté vzdělání by mělo naopak šířit paradigma biofilní, ukazovat jednotu člověka a přírody, odhalovat ničím nepodmíněnou evoluční a informační hodnotu Země.

10. Je čas uzavřít nájemní smlouvu se Zemí. Příroda není ani látka, ani energie, ale ani věčně se pohybující perpetuum mobile. Je tvořivou aktivitou, nejširší spontánně obnovující se subjektivitou. Tvořivost přírody umožnila i dočasnou a dílčí subjektivitu lidskou, umělou subjektivitu podnikatelskou a kulturní. Proto se povaha a rozmach globální kultury musí přizpůsobit podmínkám všemu nadřazené tvořivé síly přírody. Nynější expanzi protipřírodní kultury bude třeba zastavit a podřídit dlouhodobě možné zátěži Země. Od války s přírodou, jejího drancování a chemického zamořování, musíme přejít k symbióze a partnerské spolupráci. S planetou, jejíž tvořivou subjektivitu zaryté popíráme, musíme uzavřít trvalý mír, smlouvu o vzájemných službách a likvidaci nepotřebných umělých produktů.

11. Filosofii a společenské vědy čeká úkol navrhnout koncept Ústavy Země

Dnešní ústavy národních států jsou antropocentrické, obhajují lidskou a státní suverenitu v podmínkách platnosti predátorského duchovního paradigmatu. Neberou v úvahu fakt, že kultura, přestože je pouze dočasným umělým systémem, svou

expanzí nevratně poškozuje starší a širší hostitelský systém Země. Kultura jako umělý implantát přírodního organismu se musí včas podvolit jeho nadřazené svébytnosti, tvořivé aktivitě a subjektivitě. Explicitně formulovaný návrh Ústavy Země, pro jejíž obrys už přírodní vědy vytvořily nezbytné teoretické poznatky, by měl vzejít z pera filosofů a měl by obsahovat zejména tři části:

1. Formulaci statutu planety Země jako nejstarší, nejširší a nejmocnější subjektivity.
2. Formulaci statutu člověka jako biologického druhu existenčně vázaného na Zemi.
3. Formulaci statutu kultury jako umělého nesvébytného systému podřízeného Zemi.

Josef Šmajs
**O smiřování
kultury s přírodou**

Čtyři rozhovory a tři dokumenty

Vydavatel a jazyková úprava Miloš Vávrů (www.milosvavru.cz)

Grafická úprava Martin Kudláček

Vydáno ve spolupráci s Vydavatelstvím Masarykovy univerzity

Tisk Tiskdruck Brno, Dušan Velímský

Brno 2014

Vydání první

Náklad 200 výtisků

Neprodejné

